

Irena Slavinskaitė

Kultūros gairės

„Kūryba yra nuolatinis atsinaujinimas, nuolatinė kova su apsileidimu, sustingimu. Kūryba yra nuolatinis ieškojimas ko nors geresnio ir gražesnio“, - rašė V.Mykolaitis-Putinas. Be to kūrybos iš viso nėra, - prateštume. Kūryba yra budėjimas dvasioje, atsakomybės jausmas ir būseną. „Atsinaujinkime. Stipriai supurtykime save, kad nubyrėtų viskas, kas buvo negyva, svetima“, - toliau rašė V.Mykolaitis-Putinas. (1)

Kūrybai reikalinga kūrybinė būseną. Atsivėrimas pasauliui, vidinis džiugumas, nuostaba, sugebėjimas priimti ir adaptuoti. Romantikai tai vadino įkvėpimu, matė tos būsenos priklausomybę nuo žmogaus amžiaus. Taip suskirstė gyvenimą į jaunystę ir senatvę. Jaunatvišką kūrybą, požiūrį skatino kaip vidinį žvalumą, budrumą, sugebėjimą eiti pirmyn, kurti naujas, savo metui tinkamas idėjas. Nekūrybos poliuje kaupėsi inercija, sąstingis, jaunystės gedėjimas, liūdesys dėl atšalančių pajautų – pojūčių, kūrybos receptorių.

Sveikai funkcionuojanti kūryba visada remiasi į tradiciją, į tai, kas yra tautinis kiekvienos meno ir mokslinio apibendrinimo pagrindas. Būdamas rašytoju, V.Mykolaitis-Putinas pastebėjo: „Šiam tikslui pasiekti kiekviena tauta turi didelę daugybę būdų tiems žodžiams kaitaloti ir įvairia tvarka dėstyti. (...) žodžių atmainos ir jų vartojimo būdai kyla ir nusistovi ne bet kaip, bet pagal tautos mąstymo ir jos dvasios ypatybes“ (ten pat, p.15). Buvimas savoje tautoje, jos kalboje ir dvasioje gražiai apibendrintas Just.Marcinkevičiaus kūryboje: „Kalba gimtoji lūposna įdėta“. Visa kita prisidursime. Tai aktualu šiandienai. Ne kiekviena kalba yra ir gali būti žmogui gimtoji. Gimta – įgimta – gimti yra tai, kad atėję su gimimu, gimtimi, tam tikrame laiko ir erdvės tęstinume.

Kūryba kaip tęstinumas tautos kultūroje – kita aktuali dabarčiai problema. Prarandame ir šią būseną. Niekas neturi absoliučios neliečiamybės. Viską keičia tapsmas – netgi patį mąstymo būdą. Bet menotyra negali vystytis šuoliais. Jai būdingas plėtojimas, raida, evoliucija. Pamažu kinta peizažas ir jį įsisavinanti tautos sąmonė. Pamažu kinta ir gimtoji kalba – jos gimtumas, jos šaltiniai ir raiška. Sąmoningas kultūros kūrimas gimdo naujus veiksmus, bet jie turi atitikti gyvybinį tautos buvimo erdvėje ir laike pulsą. Dėsnį nepajudinsi, dėsnį šiek tiek pakreipsi, normas kursai tik tradicijų šviesoje.

Tautodailė yra ta sritis, kurioje daug ką lemia kūrėjo intuicija būtent tautos dvasioje. Į ją šiandieną krypta postmodernistinių ieškojimų išvargintos humanitarų akys. Ji bene labiausiai dar gali priminti

sveiką nuostatą – meno kūryba subręsta tautinės kultūros erdvėje, puoselėja ir gina savąjį tautiškumą. Tautodailė yra naujai išgyvenama tautos būvio forma. Visa kita įgyjama per laiką, gyvenimą ir neretai neturi net išliekamosios vertės – tik istorinę. Tautos menas daug giliau sąveikauja su kūrybos praeitimi ir neša ją į dabartį ir ateitį. Taip esama visose sveikose, „nusistovėjusiose“ (V.Mykolaitis-Putinas) kultūrose. Naujos kultūros formos čia kuriamos kaip klasikinio mandagumo etiketas.

Deja, mums visiems tokio gero išsiauklėjimo trūksta. Dėl to turime būti atsargūs, eidami atsivėrusios atgimimui laisvės keliu. Nes ir mūsų laisvė ne visuomet išeina į gera. Esame laisvi tiek, kiek estime ir būvojome tarp kultūros gairių. Tada ir menas ir mokslas nevirš priklausomybe nuo svetimų, dažnai paviršutiniškų, nes ateina ne iš savosios kultūros vidaus ištakų.

Liaudies kūryba ir tautodailė yra gyvybiškai esmingos Lietuvai ir lietuvių kultūroj, nes jos apima labai plačias dvasinio gyvenimo sritis. Tik dvasinis išgyvenimas yra esmingas. Visa kita per greitai virsta turėjimu. Tautos meną sujungė ir emocinį jausmo pakilumą, ir vaizduotės veiklumą, ir praktinę patirtį, kas svarbiausia – pavertė tai išmintimi, išbandyta praktika, kuri atsilaiškė įvairiausiose istorinėse negandose. Visa tai evolucionavo per sintezę, susiderino, virto taip trūkstama harmonija ir darna. Jeigu neįsivaikiname savyje tokios gilumos, nebetenkame sugebėjimo aiškiai, švariai, grynai kurti ir būti. Tautinio mentaliteto plėtros normaliai būklei apspręsti ir šiandieną turime domėtis liaudies menu. Jis reguliuoja kūrybinę apytaką. Daug ką pražudo ne tik istorinis bėgimas, bet ir vidinis skubėjimas, beveik atsisakymas gyventi tradicinio tautos mentaliteto skaistoje.

Kultūra yra šviesos simbolis. Kultūrinė inteligentija išsiskiria savo šviesumu ir ilgą laiką pagrįstai buvo vadinama šviesuomene. Šiandieną tas žodis atrodo esąs apsenęs. Bet tai tik tariamas, daugiau išorinis gramatinis senumas. Visuomenė ir šviesuomenė, tai yra inteligentija, vėl gali tapti mąstysenos naujadaru, nes atstovauja įsisamonintą kultūros prasmę ir tas vertybes, kurių nelikus, nukentėtų ne tik lietuvių kultūra, bet ir visas kultūringas pasaulis. Kuriamo ir esame kultūroj. Gyvename kultūringai, esame savame laike su visu kultūriniu paveldu ir jo dvasia – tokie galėtų būti žodžiai, susiklostantys į vieną iš vedančiųjų dabarties meno ir mokslo nuostatų.

Tautos menas formuoja estetinę kultūros pajautą, patraukia ritmų grožiu ir įvairumu, spalvų grynumu ir margumu, srūva vidine melodija. Jame esama beveik prarasto naivumo, sąmojaus, žavinčio paprastumo, kurį taip išgyrė Lesingas ir Gėtė bei kiti žymūs genijai. Būtent šių savybių – paprastumo, nuoširdumo, švelnumo, aukšto moralinio skaidrumo, kurį išvelgia lietuvių tautiniame mene ir Maironis, V.Krėvė, Vaižgantas, Vydūnas, šiandieną pritrūkstame. Beveik neliko profesionalioje kūryboje grynojo peizažo formų – tai rodo, kad sumažėjo domėjimasis gamta kaip tokia, įsijautimas į kosminę būtį, suviešėjo egocentrizmas. Gamta ir kosmosas nebesureguliuoja daugelio vidinio

išgyvenimo sričių, tarp jų ir intymios kūrybos. Todėl gera prisiminti tuos laikus apie kuriuos V.Mykolaitis-Putinas rašė: „Kas gali būti gražiau ir kilniau už tokius posmus:

Aukštas dangus, šviesios žvaigždės didelės ir mažos-
Šviesus kelias man, berneliui, joti pas mergele;

arba:

Aukštam kape begulėsi –
žemės žiedu bežydėsi;

arba dar tokia daina, kai „lėk sakalėli, per ežerėlį“. Dėl to daugelis lietuvių liaudies dainų įgauna simbolinės prasmės. (ten pat, p.23).

Kad susiformuotų simbolis, reikia ir konkretumo, ir filosofinio estetinio apibendrinimo. Ir tautodailės tyrinėjimams tai aktualu: keltis iš kasdieniškumo, nepaskęsti empirikoje, nuolat mąstyti mastais, reikšmingais dvasiniais dydžiais. Kultūrinis tekstas yra ir dvasios slapties apraška: jo neišaiškinsi siauru poetinių priemonių išvardijimu. Nuostabumo ir nuostabos esama poezijos perle – tautosakoje, visame tautos mene esama sykiu ir taip lemtingo gyvybės ir mirties susidūrimo, griežto kontrasto ir priešpriešos. Bet išlaikytos tautodailėje ir idilinės formos. Skausmingosios, raudulingosios sritys čia suderintos su mistinio išgyvenimo metafizika. Į menų antologijas sudėta ir sudėkime tik tai, kas susiję su buvimu, išlikimu, su ontologija. Tada suformuosime ir mene bei moksle tęstinumo lobyna. Ieškodami (tai neišvengiama) pavyzdžių svetur, turime nuolat išbūti savojoje kultūroje. Ir ne tik atskirais elementais – motyvais, vaizdiniais ar įvaizdžiais - o visa kūrybos esme.

Faktas ir apibendrinimas pratęsia vienas kitą, įgauna kitokias – apmąstomasias – intelektualines kultūringumo ir mandagumo formas. Tai etikos ir estetikos visuma. Ant jos kaip kalogatijos (graikai) ir moralinio imperatyvo (I.Kantas) formų pajėgus yra išsilaikyti šiuolaikinis mokslas ir menas. Jis apima įvairiausias sritis – etnografija, kalbotyra, istorija, religijotyra ir psichologija. Ir visa tai turi būti esminiais inteligentijos kaip mentalinės savistabos ir laikysenos orientyrais susieta visuma, o ne pasklidos sritys. Nebeaktualu būti fiziku, o ne lyriku – ir atvirksčiai. Turime išgyventi ir skirtybių bendrumą, ir sanklodą. Kartu tai ideologijos ir metadologijos sąsajų sritis bei istorinio kultūrinio ir teorinio metodų jungtis. Mokslas, kiek bebūtų variantiškas, yra antivariantas. Tai reiškia, kad kiekviename tyrinėjime esama ir bendrųjų – aukštųjų – sąlyčio sričių.

Linkmės neturi virsti padrikumu, mokslui ir menui gyvybiškai būtinas įcentriškumas (kaip internacionalumo pagrindą sudaro nacionalumas). „Nušviesti“, V.Mykolaičio-Putino žodžiu tariant, yra svarbiau neišanalizuoti ar išnagrinėti. Ir tyrinėjimas turi būti ikvėliantis, šviesus.

Tautodailė kaip tautinio mantaliteto atspindys pritraukia prie savęs daug mokslų ir menų, kuriems ji yra ne vien pagalbinė medžiaga, bet ir gryniausias šaltinis. Ji svarbi tuo, kad padeda nustatyti savo ir

svetimo mąstymo ribas, gina nuo bereikalingų, kartais netgi pražūtingų svetimų įtakų, nuo tuščio pramoginio triukšmo ir darymosi. Seniai nusistovėjusias normas ne taip lengva iškreipti. Ir tautosakos, ir tautodailės metakalba švari ir tuo labai skiriasi nuo dabartinės mokslinės ir meninės metakalbos. Joje ryškesnis dėsningumas ir pagaliau dėsnis, pirmapradiškumas, o ne laikinumas. Ji griežtesnė ir todėl kai kam net neprieinama. Miesto kultūra atgyja, kai jau sugeba prisiliesti prie tos esmės. Tada ir prasideda prasminga naujoji – papildoma, adaptacinė kūryba. Tautodailė moko taip trūkstančių dabarčiai ištvėrimą, tęsimą. Ji atstato pairusią lietuvių kosmogoniją, daugeliu atvejų pateikia ir primena pamirštosios ikirikriščioniškos baltiškos ir indoeuropietiškos orientacijos ženklus. Indoeuropocentrizme (kaip paliudijo ir Storasta-Vydūnas) gyvi tebėra abu šie dėmenys – Rytų ir Vakarų. Pati lietuvių kultūra ir senasis menas yra kultūrovediniai – jie „veda“, „vadovauja“, sugeba tai atlikti, neprofanuoja.

Seniausiuose kloduose suartėja daugelio kultūrų vediniai, jų arealai. Bendrumas ir tautinis savitumas tebėra gyvybiškai susiję. Bet ne visada lengva nustatyti tų, laiko ir istorijos sankryžose išsivadėjusių sąsajų žymes. Tam reikia ir tautinio jautrumo, ir apibendrinto labiau, negu dabar suprantama ir įprasta, kultūrologinio žvilgsnio. Ne veltui tolydžio nusiskundžiama, kad neturime tautinio liaudies epo, todėl per kitas nacionalinio meno ir kultūros rūšis bandoma ieškoti dvasios ryšių, jungiančių mus ir mūsų tautą su praeitimi.

Tiek, kiek yra susijusi su tautišku estetiniu ir dvasiniu visuotinumu, kultūrologija yra stipriai sankcionuota valstybinės politikos sritis. Be jos nepavyks sveikai integruotis į šiuolaikinį pasaulį. Tada neliks vaisingo požiūrio galimybės ir atsvaros tolimesnei niveliuojančiai tautinį meną trajektorijai bei bendrai mokslo ir kultūros raidai. Galėtume užbaigti vėlgi V. Mykolaičio-Putino žodžiais: „Tauta, sukūrusi savąją valstybę, jau nutolusi nuo savosios kultūros yra šiurpi“. Tokios tautos „laukia katastrofa nuo kurios neapgins nei diplomatija, nei ginklas, nei partijų programos. Tauta, kuri neskaito, nemąsto ir nekuria, neturi pasaulyje prasmės.“ (ten pat p.34) Ir nepasiteisinsi čia vien tuo, kad knygos savo perkamąja verte brangios. Menas ir mokslas brangūs ir savo vidine verte. Todėl turime gintis nuo nekultūringų požiūrių sukeliama chaoso, nuo siauro šiuolaikinio snobizmo, linkusio į ekstravertiškumą – svetimųjų pradų išpažinimą, neatsargų kultūrologinį eksportą ir importą, tai yra paviršutiniška turizmą. Tautoje, namuose laukia jau gerokai ištuštėję mokslo ir meno aviliai. Inteligentų būti materialiai kad ir nenaudinga, bet gyvybiškai būtina. Taip sustojame ties turėjimo ir neturėjimo slenksčiu, ties „egoizmo ir altruizmo, kaip dviejų charakterio orientacijų“ analize (2). Reikia atstovauti ir atstatyti tiek individo, tiek tautos dvasinę kultūrinę sveikatą, išbristi iš individualizmo ir visuomeniškumo susikirtimų perversijų, apčiuopiant esmingų sprendimų galimybes tautinio visuotinumą pagrindais.

Literatūra:

1. V.Mykolaitis-Putinas. Raštai, t.8, Vilnius, 1962
2. Erich Fromm. Turėti ar būti?, Kaunas, 2005